

Medzinárodný inštitút pre aplikovanú systémovú analýzu (IIASA) v rakúskom Laxenburgu zorganizoval aj v roku 1996 sériu prednášok na počesť jedného zo svojich zakladateľov, nositeľa Nobelovej ceny ekonóma Tjallinga C. Koopmansa. Spoločná téma prednášok znela: Od centrálneho plánovania k trhovým ekonomikám. Prvú prednášku predniesol švédsky profesor Anders Olsund, výskumný pracovník Carnegieho inštitútu, druhú bývalý poľský minister financií Leszek Balcerowicz a tretiu, ktorej skrátenú verziu vám predkladáme, János Kornai.

ČO OČAKÁVAME OD ŠTÁTU?

János Kornai

Reforma systému sociálnej starostlivosti je téma, ktorá je dôležitá nielen pre Maďarsko a ďalšie postkomunistické krajiny, ale aj pre západnú Európu. Rozbor maďarskej reformy možno chápať aj ako ilustračný príklad, ktorý v sebe nesie všeobecnejšie posolstvo.

Začnem polemikou. Zsuzsa Ferge, vynikajúca odborníčka na systémy sociálnej starostlivosti, ktorá už desaťročia bojuje za rozvoj maďarských inštitúcií sociálnej starostlivosti, v článku *Sloboda a istota* opiera svoje stanoviská o výskum verejnej mienky, ktorého cieľom bolo zistiť, akú dôležitosť maďarská verejnosť pripisuje rôznym spoločenským javom. Vyšlo najavo, že Maďari pripisujú najväčší význam finančnej istote, zamestnaneckej istote a zabezpečenej zdravotnej starostlivosti, pričom výsledky v týchto prípadoch prevyšovali rôzne občianske práva.

Asi 94 až 98 percent respondentov sa v inom prieskume domnievalo, že hlavnou úlohou vlády je zabezpečovať pracovné miesta a zdravotnú starostlivosť.

Maďarská verejnosť vykazuje takmer absolútny nedostatok daňového povedomia. Táto viera daňových poplatníkov, že daň, ktorú odvádzajú, je menšia, než jej skutočný dosah, a ktorá je v ekonomickej literatúre známa ako „daňová ilúzia“, nadobudla v Maďarsku a v celom postsocialistickom regióne extrémne rozmery.

Niekoľko ďalších výskumov prinieslo podobné výsledky. Takýto prístup v sebe skrýva čosi hobbesovské. Hobbes tvrdil, že ľudský strach ho navádza, aby nad seba povýšil „panovníka“ – štát, ktorý mu zabezpečuje istoty. Nielen prijíma, ale priamo vyžaduje Leviatana štátu, túto dobročinnú a nepostrádateľnú obludu. Hobbes však podal ostro ohraničenú, užšiu interpretáciu istoty. Šance človeka na prežitie a jeho majetok treba chrániť pred inými ľuďmi, ktorí by ho mohli okradnúť alebo zabiť, alebo ktorí by mohli spoločnosť zatiahnuť do občianskej vojny. Tento spôsob argumentácie obhajuje klasickú úlohu štátu racionálnym osobným záujmom jednotlivca.

Interpretácia istoty vo vyššie spomenutých výskumoch dokonca prekračuje aj tieto hranice. Istota tu zahŕňa ochranu

pred takými neistými faktormi, ako je finančná tieseň spojená s nezamestnanosťou, chorobou a starobou. Ako si teda verejnosť v skutočnosti predstavuje úlohu štátu?

Pravda je taká, že respondentom nebola nikdy položená otázka, aké vysoké dane by boli ochotní platiť, keby mal takéto úlohy plniť štát. Veľká časť verejnosti si dokonca takéto spojenie nedokáže uvedomiť. Mnohí sa domnievajú, že štát platí a bodka. Ostatné sa ich netýka. Maďarská verejnosť vykazuje takmer absolútny nedostatok daňového povedomia. Táto viera daňových poplatníkov, že daň, ktorú odvádzajú, je menšia, než jej skutočný dosah, a ktorá je v ekonomickej literatúre známa ako „daňová ilúzia“, nadobudla v Maďarsku a v celom postsocialistickom regióne extrémne rozmery.

NENÁSYTNÁ RUKA ŠTÁTU

Podme urobiť niekoľko výpočtov s použitím príkladu priemerného maďarského zamestnanca podľa zákonov, ktoré platili v roku 1995, aby sme videli, aký je v skutočnosti dosah daní. Začnime s hrubou mzdou. Ako o chvíľu uvidíme, hrubá mzda zamestnanca v sebe zahŕňa rôzne dane a príspevky na sociálnu starostlivosť, ktoré musí do centrálnych fondov platiť zamestnávateľ aj zamestnanec. Podme ich postupne odpočítavať od imaginárnych 100 forintov hrubej mzdy.

Povinný príspevok zamestnávateľa do systému sociálneho zabezpečenia a povinné poplatky do fondu solidarity, mzdového fondu a fondu odbornej prípravy. Zostatok po prvom odpočítaní: 66,70 forintov.

Povinné príspevky zamestnanca do systému sociálneho zabezpečenia a povinné poplatky do fondu solidarity. Zostatok po druhom odpočítaní: 59,00 forintov.

Zamestnanec platí osobnú daň z príjmu, do úvahy sme vzali jej predpokladanú priemernú hodnotu. Zostatok po treťom odpočítaní: 44,40 forintov.

Zamestnanec ušetrí istú časť svojho príjmu a zvyšok minie. Cena spotrebného tovaru zahŕňa rôzne dane a ďalšie poplatky podobné daniam, ktoré stanovuje štát. Hlavnou položkou je daň z pridanej hodnoty, spotrebné dane a dovozné prirážky stanovené na určité druhy spotrebného tovaru. Z celkovej sumy treba odpočítavať štátne príspevky na spotrebu napríklad vo forme subvencií na lieky, zdravotnícke pomôcky a dopravu. Po spočítaní všetkých pozitívnych a negatívnych položiek nám vyšlo, aká by bola približná hodnota dane, ktorú by bolo treba platiť zo 44,40 forintov príjmu, použitého na spotrebu. Zostatok po štvrtom odpočítaní: 38,50 forintov.

Táto suma predstavuje čistú mzdu. Skutočná „kúpna sila“ zo 100 forintov hrubej mzdy je 38,50 forintov. Takýto podiel

daní patrí medzi najvyššie na svete. Je vyšší než vo Švédsku, ktoré je synonymom štátu sociálnej starostlivosti, alebo v akejkoľvek inej postsocialistickej krajine.

KTO MÁ NARÁBAŤ S NAŠIMI PENIAZMI?

Štátne výdavky možno pracovne rozdeliť na dve časti. Prvá časť pokrýva klasické úlohy štátu: úrady, ozbrojené sily, polícia, súdnictvo a zahraničné veci. Druhá časť sa týka funkcií „sociálnej starostlivosti“ štátu. V tom najširšom zmysle sem patrí školstvo, zdravotná starostlivosť, dôchodkový systém a všetky formy dávok a príspevkov pridelovaných na rôznom základe, pokiaľ ich vypláca štát alebo rôzne centralizované fondy. Predpokladajme, že všetky dane a ďalšie stanovené poplatky podobné daniam sa rovnomerne rozdelia na tieto dva druhy úloh.

Urobme teraz myšlienkový pokus. Predpokladajme, že polovica vybraných daní sa ponechá na financovanie klasických činností štátu a polovica sa vráti zamestnancovi. Ten má okamžite namiesto 38,50 forintov kúpnu silu 69,25 forintov, pre zjednodušenie povedzme 70 forintov. Skutočný príjem zamestnanca sa okamžite zvýšil asi o 80 percent, ten je však po tomto kroku odkázaný sám na seba. Štát sa už oňho nepostará. Zamestnanec si bude musieť všetko znova premyslieť. Kto sa o neho a o ďalších občanov postará počas choroby, nezamestnanosti, rodičovstva, v starobe a tak ďalej? V štátnej pokladnici na takéto účely niet ani haliera. Všetky peniaze zostali v zamestnancovom vrecku.

Každý z nás by si mal položiť túto otázku: Kto by mal narábať s mojimi peniazmi? Mám to byť ja, alebo mi ich má z vrecka vybrať štát, získať ich odo mňa silou štátnej autority a použiť ich podľa svojich vlastných pravidiel?

DAŇOVÁ NEVEDOMOSŤ

Prednedávnom sme s niekoľkými kolegami organizovali rozsiahly prieskum verejnej mienky. Naším zámerom bolo zistiť, aké má maďarská spoločnosť „daňové povedomie“ a aké preferencie vykazuje vzhľadom na reformu sektoru sociálnej starostlivosti, keď sa jej poskytnú potrebné informácie o súvislosti medzi daňami a zabezpečením sociálnej starostlivosti. Obmedzím sa len na jeden postreh.

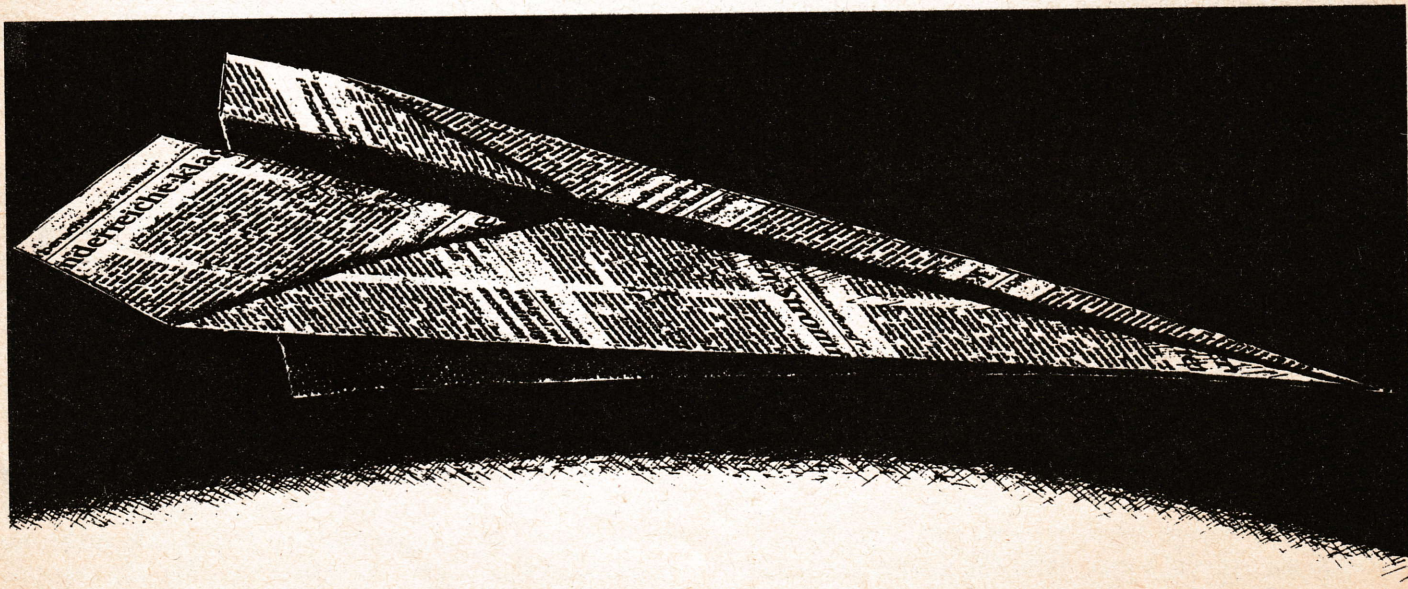
Vzorke zloženej asi z tisícky maďarských respondentov sme položili medzi inými tieto otázky: Aké bremeno pre priemerného daňového poplatníka predstavuje bezplatné zabezpečenie vyššieho vzdelania, bezplatná zdravotná starostlivosť, vysoké štátne subvencie na lieky a financovanie súčasného dôchodkového systému? Vyšlo napríklad najavo, že len pätina respondentov odpovedala správne na otázku o dani spojenú s bezplatnou zdravotnou starostlivosťou. Väčšina respondentov nevedela odpovedať, alebo daňové zataženie značne podhodnotila, zatiaľ čo určitá menšina daňové zataženie vysoko nadhodnotila.

Mala by sa zvýšiť suverenita a samostatnosť jednotlivca, ale zároveň by sa mala zvýšiť aj jeho zodpovednosť. Nech sa deje, čo sa deje, každý je zodpovedný za svoj vlastný život. V podstate sa všetci musíme starať sami o seba.

Len tretina respondentov chcela po tom, čo sa dozvedela skutočné hodnoty daňových nákladov, zachovať súčasný centralizovaný, byrokratický systém štátnej zdravotnej starostlivosti. Zostávajúca časť respondentov vyjadrila preferencie pre iné systémy s rozličným pomerom štátu a trhu.

Názory maďarskej spoločnosti na túto problematiku ešte nie sú dostatočne známe, ale aj tento prvý presnejší prieskum ukazuje, že značná časť spoločnosti nechce v sektore sociálnej starostlivosti zachovať súčasný status quo. Najmä preto je potrebná reforma systému sociálnej starostlivosti.

Som ekonóm, moja úvaha o princípoch reformy sociálnej starostlivosti sa však začína kritikou úlohy štátu. Meradlom tu nie je tolerovateľná úroveň rozpočtového deficitu, a dokonca ani nie potreby rozsiahlej makroekonomickej stabilizácie. Musíme si objasniť, aké je želané rozdelenie rozhodovacích právomocí medzi štátom a občanmi. Preto bol myšlienkový pokus v predchádzajúcej časti navrhnutý tak, aby poskytol inšpiráciu. Čo má patriť do autonómnej kompetencie jednotlivca? V akom bode by sa mala táto kompetencia pre dobro druhých obmedziť?

Táto štúdia zostáva v úvahe o normatívnych kritériách na polceste. Nezaobrámam sa normatívnymi požiadavkami racionálneho, efektívneho manažmentu, čiže normatívnou analýzou ekonomických dôsledkov. Zámerne dávam dôraz na rozbor so zreteľom na etickú a politicko-filozofickú stranu tejto problematiky.

Nemožno ju chápať ako návrh reformy, ale jednoducho ako vyjadrenie niekoľkých normatívnych ideí týkajúcich sa reformy.

Dovoľte mi predložiť zopár hlavných princípov.

LUDSKÁ DÔSTOJNOSŤ

Rozhodovacia kompetencia jednotlivca by sa mala rozšíriť na oblasť služieb sociálnej starostlivosti a na oblasť štátneho kontraktu. Mala by sa zvýšiť suverenita a samostatnosť jednotlivca, ale zároveň by sa mala zvýšiť aj jeho zodpovednosť. Nech sa deje, čo sa deje, každý je zodpovedný za svoj vlastný život. V podstate sa všetci musíme starať sami o seba.

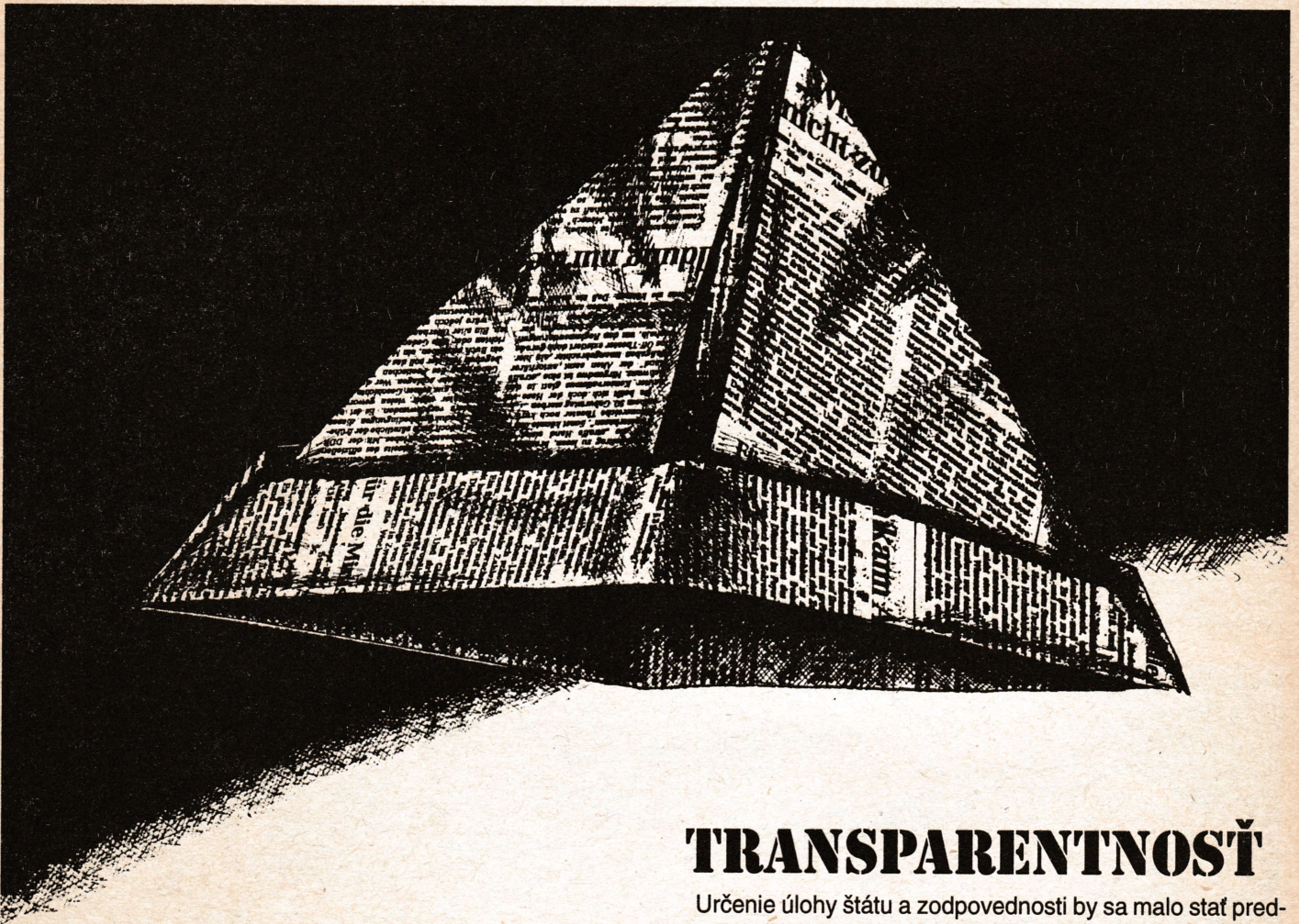
Musia si uvedomiť pravý opak – musia mať pocit, že získavajú nazad jedno zo základných ľudských práv – právo samostatnej voľby.

SOLIDARITA

Treba pomáhať trpiacim, ľuďom v tiesni a postihnutým. Princíp súcitnej solidarity vychádza zo židovsko-kresťanskej náboženskej etiky, z morálky labouristického hnutia a ľavicových politických presvedčení. Možno ho tiež odvodiť od prosťého ľudského dobra, spolupatričnosti a altruizmu bez akejkoľvek špecifickej ideologickej alebo intelektuálnej tradície.

K prvému princípu možno pridať jeden dodatok alebo komentár: V rozdelení bremien a výhod by mala panovať spoločenská spravodlivosť. Kritériom alebo ľahko identifikovateľným meradlom tejto spravodlivosti je stále zlepšovanie situácie tých skupín v spoločnosti, ktoré sú najviac znevýhodnené.

Prvé dve kritériá sú metaracionálne, etické požiadavky. Neexistuje spôsob, ako „dokázať“, že sú opodstatnené. Dostali sa na prvé miesto, pretože majú zásadnú dôležitosť, kým zostávajúce tri princípy slúžia viac na praktickú orientáciu pri uskutočňovaní reformy vo svetle prvých dvoch princípov.

Na základe skutočností spomenutých v prvej časti tejto štúdie som dospel k záveru, že v porovnaní so súčasným stavom by sa mala podstatne zvýšiť rozhodovacia kompetencia jednotlivca. Treba posilniť autonómiu jednotlivca pred rozťahujúcim sa Leviatanom štátu. Napokon by sme mali dospieť do stavu, kde existuje paralelný pokles štátnych výdavkov na sociálnu starostlivosť a daní, ktoré štát vyberá. Ľudia vďaka tomu nebudú mať pocit, že reformy ich oberajú o ich práva.

TRANSPARENTNOSŤ

Určenie úlohy štátu a zodpovednosti by sa malo stať predmetom politickej diskusie. Na politikov, strany, hnutia a v neposlednom rade aj na politicky aktívnu inteligenciu treba vyvíjať tlak, aby v tejto citlivej záležitosti vyšli s farbou von.

Pripadá mi úplne neprípustné, aby nejaký politik sľuboval vyššie (alebo nezmenené) sociálne zabezpečenie so súčasným znížením daní. Je to len lacný populizmus. Nech takýto politik deklaruje svoje skutočné zámery. Nech potvrdí, že chce vyššie výdavky na sociálne zabezpečenie, a teda vyššie dane, alebo nech sľúbi znížovanie daní bez toho, aby zakrýval, že sa zároveň znížia výdavky na sociálne zabezpečenie.

Dilema, ktorou som sa zaoberal v prvej časti – občanova voľba rozsahu a účelu daní – v parlamentnej demokracii nadobúda formu voľby medzi stranami a individuálnymi kandidátmi. Takáto voľba však môže vyjadrovať individuálne preferencie len vtedy, ak politici čestne sformulujú svoje zábery v otázke štátnych výdavkov a daní.

Rád by som sa vyjadril k ambivalencii, ktorú často vykazujú príslušníci inteligencie, ktorí sa o politiku zaujímajú, alebo sa jej priamo zúčastňujú. Sledujú vystúpenia politikov v rozhlase a televízii, čítajú o ich činoch v novinách a neustále vzdychajú nad výskytom hlúposti a nepoctivosti v politike. Prípadne sa sťažujú na byrokráciu, nedostatok profesionalitu a korupciu. A hoci jeden deň šomrú, už na druhý žiadajú služby a príspevky od štátu. Som presvedčený, že takéto rozpor je nedôstojný inteligencie. Príslušníci inteligencie by mali mať dostatok odvahy a intelektuálnej poctivosti, aby sa rozhodli, akú sféru chcú zveriť štátu – nie imaginárnemu štátu výlučných odborníkov a poctivých zástupcov a úradníkov, ale dnešným politikom a štátnym úradníkom z mäsa a kostí.

KONKURENCIA

Štátny monopol, nadmerná byrokratická centralizácia a potláčanie konkurencie v sektore sociálnej starostlivosti sa musí skončiť. Hlavným atribútom starého systému sa veľmi dobre darí prežívať práve v sektore sociálnej starostlivosti.

Nové zákony musia ľuďom poskytnúť dostatok času na prispôsobenie sa bez toho, aby sa proces predlžoval viac, než je to nevyhnutné. Pri realizácii reformy treba mať na zreteli, že ľudia si najprv budú musieť zvyknúť na nové podmienky.

Veľa napovie už samotná terminológia. V maďarskom ekonomickom žargóne sa termín „konkurenčná sféra“ používa pre označenie odvetví, v ktorých sa vyrábajú a predávajú také druhy tovaru ako tehly alebo traky. Na druhej strane školstvo, zdravotná starostlivosť a dôchodkové zabezpečenie sú „uchránené“ pred nebezpečenstvom konkurencie a stále sa ukrývajú za monopol.

Ak by sme chceli preskúmať, prečo centralizované, socialisticky plánované hospodárstvo prežilo vo sfére sociálnej starostlivosti, potrebovali by sme osobitnú štúdiu. Zdôrazním tu len jeden faktor: osobný záujem tých, ktorí majú v tomto sektore mocenské postavenie. Ministerská byrokrácia, byrokrácia miestnej správy a sociálneho zabezpečenia, ktoré riadia sektor sociálnej starostlivosti, vodcovia odborových zväzov, ktorí sú v tomto sektore aktívni, a ich spojenci v politickej sfére spolu tvoria vplyvnú skupinu. Ak by v tomto sektore vzrástla decentralizácia a privatizácia, niektoré mocenské pozície by buď úplne zanikli, alebo by sa aspoň oslabili.

Je preto nevyhnutné pripraviť lepšie právne a ekonomické podmienky, aby v tomto sektore mohli vzniknúť neštátne organizácie. Monopol osamotených organizácií treba nahradiť konkurenciou medzi paralelnými poskytovateľmi služieb. Treba poskytnúť priestor čo najdôslednejšej decentralizácii.

Vystavujem sa riziku, že táto štúdia bude pejoratívne označená ako „chicagská“, „neoliberálna“ a „laissez faire“. Z toho,

čo som už povedal, však jasne vyplýva, že nehovorím o neohraničenej konkurencii. Podmienky fungovania organizácií vo väčšine odvetví sektoru sociálnej starostlivosti potrebujú zákonnú reguláciu a dozor. Občania využívajúci tieto služby musia byť chránení pred jej poskytovateľom, nezávisle od toho, či je v štátnom alebo neštátnom vlastníctve. Napokon, štát ako konečný ručiteľ musí zaplatiť účet v prípade, keď neštátna organizácia zbankrotuje a nemôže splniť záväzky voči občanom. Legislatíva musí jasne definovať rozsah záruk, ktorých finančné zdroje musí pokrývať každý rozpočet. Jednoduchý zoznam úloh jednoznačne potvrdí, že neobhajujem názor, aby štát tento sektor opustil a nechal ho napospas náhode. Odporúčam len, aby sa úloha štátu postupne zredukovala a, čo je ešte dôležitejšie, aby sa nanovo definovala.

ČAS NA PRISPÔSOBENIE

Musí byť vyčlenená istá doba pre adaptáciu. Nové zákony o zdravotníctve, financovaní školstva musia byť dostatočne odolné, aby vydržali politické tlaky, striedanie vlád, pretože jednotlivci budú musieť svoje životné stratégie, úspory a rozhodnutia o poistení prispôbiť dlhodobým záväzkom, ktoré z takýchto zákonov vyplývajú. Program reformy musí brať do úvahy čas, ktorý je potrebný na vznik nových inštitúcií a organizácií. Neštátnu časť sektora sociálnej spravodlivosti nie je možné stanoviť štátnym dekrétom. Takisto ho netreba umelo dopredu plánovať. Najživotaschopnejšie organizácie a formy vlastníctva vzniknú postupne, v procese prirodzeného vývoja. Za žiadnych okolností by nemala vzniknúť situácia, keď občania sedia na dvoch stoličkách. Centralizovaný štát alebo pološtátne, korporatívne organizácie, ktoré fungujú, či už dobre alebo zle, nemôžu zaniknúť skôr, ako vzniknú decentralizované, neštátne organizácie. Staré organizácie by mala odstrániť konkurencia, a nie byrokratické, svojvoľné zákazy alebo unáhnené likvidácie.

Nové zákony musia ľuďom poskytnúť dostatok času na prispôsobenie sa bez toho, aby sa proces predlžoval viac, než je to nevyhnutné. Pri realizácii reformy treba mať na zreteli, že ľudia si najprv budú musieť zvyknúť na nové podmienky. Ak sa tak aj stane, ešte stále budú potrebovať čas, aby reorganizovali svoj život i rodinné finančné záležitosti. Zákony a predovšetkým administratívne príkazy, ktoré by ich uplatňovali, musia rozlišovať medzi rôznymi skupinami v spoločnosti vzhľadom na ich schopnosť adaptácie.

REFORMA DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU

V Maďarsku je zvykom, že zástancovia reformy prichádzajú priamo s podrobnými plánmi postupu. Len na ich základe sa dá rozlíšiť, na akých princípoch je návrh založený, za predpokladu, že sa vôbec zhoduje s nejakým hodnotovým systémom. Ja to robím naopak. Najprv som uviedol princípy a teraz sa ich pokúsim aplikovať na špecifickú úlohu reformy – transformáciu dôchodkového systému.

Rozlišujem tri vekové skupiny. Prvou sú mladí ľudia. Mám tým na mysli ľudí, ktorí ešte nezačali platiť príspevky na dôchodkové zabezpečenie.

Týmto ľuďom treba umožniť, aby si mohli otvoriť individuálne dôchodkové účty, ktoré by spravovali dôchodkové fondy. Dôchodkové fondy budú investovať tieto pravidelné príspevky do kapitálového trhu a takto vzniknuté zisky pridávať na účet. Kým dnešní mladí ľudia odídu do dôchodku, na účte sa im naakumulujú niekoľkoročné príspevky, výnosy a kombinované výnosy. Poistená osoba potom bude túto sumu dostávať vo forme dôchodku.

Toto je „plne financovaná“ schéma, v ktorej dôchodok vzniká z akumulovaných úspor v protiklade k „priebežnej“ schéme, kde sa príspevky od aktívnej populácie v danom roku rozdeľujú medzi žijúcich dôchodcov. Medzi týmito dvoma schémami je jednak rozdiel v technike financovania a taktiež veľký ekonomický a etický rozdiel. Z priebežného systému vyplýva závislosť: ekonomicky aktívna populácia v danom roku „vydržiava“ ekonomicky neaktívnu. Z fondového individuálneho účtu vyplýva sporivosť: jednotlivec využíva produkt svojich vlastných úspor a investícií.

Dôchodkové poistenie by nemalo byť monopolom štátu. V oblasti poistenia treba umožniť existenciu konkurencie, dokonca ju treba priamo podporovať.

Ponechajme otvorenú otázku delenia dôchodkových príspevkov medzi zamestnávateľa a zamestnanca. Tak či onak, suma, ktorá sa naakumulovala do doby odchodu do dôchodku, predstavuje ovocie celoživotnej činnosti jednotlivca. Jej rozsah bude v prvom rade závisieť od toho, koľko jednotlivec zarobil počas života a akú časť z tejto sumy si ušetril formou dôchodkového poistenia. Založenie individuálneho účtu dôchodkového sporenia dokonale napĺňa prvý princíp. Suma, ktorá na účte narastie, a dôchodok vyplácaný na jej základe, nie sú závislé od rozhodnutí parlamentnej väčšiny z momentálnych politických dôvodov počas dôchodku poistenca, povedzme v roku 2040, alebo od indexácie či ďalších legislatívnych úprav. Poistovateľ a poistenec uzatvoria súkromnú obchodnú zmluvu, nie politickú dohodu – medzi vnútornými a vonkajšími platbami je jasný vzájomný vzťah.

Zákon bude musieť predpísať povinné minimálne dôchodkové poistenie. A okrem toho sa bude môcť každý sám rozhodnúť, či si vyberie ďalšiu dobrovoľnú poistnú politiku.

Ak niektorí ľudia nie sú schopní platiť si vlastné povinné príspevky, mal by ich za nich platiť štát. Tento krok je v súlade s tretím princípom, sociálnou solidaritou, ktorú vytvára štát z nákladov ostatných daňových poplatníkov. Nemalo by k tomu dochádzať často, ale len v prípadoch, keď sú takéto ľudia preukázateľne neschopní platiť. Ak je príčina nedbanlivost', k plateniu musí jedinca prinútiť zákon. Ak je však príčinou neschopnosť kvôli nedostatku informácií alebo financií, musí do celej záležitosti vstúpiť štát.

KONIEC NIVELIZÁCIE

Zatiaľ čo takýto systém ponúka minimálny dôchodok pre všetkých, ani nad týmto minimom nesmie existovať vyrovnávanie dôchodkov. Každý má právo vybrať si, či bude žiť ako pracovitý mravec, alebo ako márnотratná lúčna kobylika. Keď už raz človek dosiahne jeseň života, nemali by existovať nijaké rovnostárske úpravy dôchodkových príjmov zo strany všemohúceho štátu. Pracovitý mravec má právo prežiť takú starobu, na akú si v priebehu života našetril.

Dôchodkové poistenie by nemalo byť monopolom štátu. V oblasti poistenia treba umožniť existenciu konkurencie, dokonca ju v súlade so štvrtým princípom treba priamo podporovať. Tým sa zvýši možnosť alternatívnych poistných postupov, zredukujú sa poistné výdavky manažmentu a čo je ešte dôležitejšie, umožní sa decentralizovaná investícia akumulovaných vkladov dôchodkového poistenia. To umožní rozvoj jedného z najdôležitejších, skutočne nevyhnutných činiteľov moderného kapitálového trhu – dôchodkových fondov ako inštitucionálnych investorov. Inštitucionálni investori ovládajú rozsiahle časti investícií na kapitálovom trhu v rozvinutých trhovách hospodárstvach. Ak všetky dôchodkové úspory zostávajú koncentrované v rukách štátu, štát zohráva v investíciách príliš veľkú úlohu.

Hoci sa štátny monopol v oblasti dôchodkov musí zrušiť, štát si ponecháva niektoré dôležité úlohy (okrem povinností k staršej generácii, ku ktorým sa o chvíľu dostaneme). Sféru pôsobnosti, zodpovednosť a povinnosti dôchodkových fondov bude musieť regulovať zákon. Poskytovanie poistenia, ktorého súčasťou je prevádzka individuálnych dôchodkových účtov, bude musieť byť predmetom štátnej licencie a dôchodkovým fondom bude treba predpísať určité prvky prezieravej a opatrnej investičnej politiky. Musí sa vybudovať systém zabezpečenia a štát musí garantovať, že dôchodkové investície ľudí sa nestratia ani v prípade zneužitia fondov.

Individuálne dôchodkové úspory by mali mať v rámci daňového zákona prednostné postavenie. Mali by existovať spoločoby odkladov daňových platieb až po určitú hranicu. Na príjem, ktorý neskôr osoba dostáva ako dôchodok, by sa naopak nemali vzťahovať žiadne ústupky.

Druhou skupinou sú dôchodcovia. Tu sa nemôžeme odvolávať na prvý princíp. Tí, ktorí sú už na dôchodku, nemajú možnosť samostatne rozhodovať o svojich dôchodkových úsporách. Spoločnosť je podľa môjho názoru povinná poskytnúť im slušný dôchodok.

ZAROBILI SME SI NA DÔCHODOK?

Skutočnosť je takáto: postavenie dôchodcov je ambivalentné. Majú pocit, že celý život pracovali a že si zaplatili dôchodkové príspevky. Spoločnosť ich „nevydržiava“, pretože jednoducho musia dostať naspäť svoje úspory vo forme dôchodku. No ak sa na vzťah medzi celoživotnými príjmami a príspevkami na jednej strane a skutočnou hodnotou dôchodku poberaného po odchode na dôchodok na druhej strane pozrieme zblízka a individuálne, vyjde najavo, že táto korelácia má svoje slabé miesta. Ak máme veci nazvať pravými menami, takzvaný príspevok na dôchodkové poistenie nie je nič iné ako daň, pomerná zamestnanecká daň. Dôchodky sa v súčasnosti vyplácajú z peňazí daňových poplatníkov. Zdanlivo samofinancujúci systém dôchodkového „poistenia“ je najväčšia inštitúcia s miernym obmedzovaním rozpočtu v celej krajine – vládu zákon zaväzuje, aby tu pokryla akýkoľvek deficit. Ako to býva zvykom tam, kde je len mierne obmedzovanie rozpočtu, rozsah vyplácaného finančného príspevku je predmetom činnosti nátlakových skupín, politických kritérií a rokovaní. O skutočnom rozsahu dôchodkov sa kedykoľvek rozhoduje v politickej aréne, čo je v rozpore s prvým princípom.

Pred chvíľou som napísal, že by sa mal vyplácať slušný dôchodok. Priznajme si, že v tomto prípade sa môžeme odvolávať len na druhý princíp. „Slušnosť“ je etická a nie ekonomická kategória. Súkromná zmluva medzi poistovateľmi inšti-

túciami a poisťencami, s príspevkami pomernými k prémie, je nespochybniteľná. V komerčnom zmysle je rozsah dôchodkov, ktoré sa v súčasnosti vyplácajú, úplne svojvoľný. Môžeme sa spoliehať len na dobrú vôľu a na slušnosť spoločnosti, jej úctu k staršej generácii a, samozrejme, aj na skutočnosť, že dôchodcovia tvoria rozsiahly voličský blok a každá politická strana, ktorá chce vyhrať voľby, si dvakrát rozmyslí, či ich urazí. Trefou skupinou je stredná generácia, teda tí, ktorí si platia dôchodkové príspevky, ale ešte nedosiahli vek odchodu do dôchodku. Najdôležitejším princípom, ktorý v ich prípade obhajujem, je právo slobodnej voľby. Majú pred sebou dve možnosti: zostať v súčasnom štátnom poisťnom systéme, prejsť k decentralizovanému systému individuálnych dôchodkových úspor.

Ak si vyberú druhú možnosť, musí im byť umožnené, aby si vybrali akumulovanú hodnotu príspevkov, ktoré už vyplatili. Nie sme schopní určiť, aká časť zamestnancov by zostala v starom systéme a aká časť by si vybrala nový systém. Podstatným prvkom je možnosť voľby. Navyše, hoci by starý systém opustilo len relatívne malé množstvo ľudí, už samotná možnosť takéhoto činu by pre doposiaľ existujúci monopolný štátny systém znamenala konkurenčný tlak. A to je v súlade s požiadavkami štvrtého princípu.

Na tomto mieste by som sa rád vrátil k prípadu mladých ľudí. Predpokladajme, že už vznikol decentralizovaný systém dôchodkových fondov. Niet dôvodu zabrániť tomu, aby nasledovník monopolného dôchodkového systému a systému sociálneho poistenia ďalej fungoval ako jeden z jeho konkurentov. Tí mladí ľudia, ktorí viac dôverujú štátnym ako neštátnym inštitúciám, si ho možno vyberú, aby sa im staral o ich dôchodkové účty.

MAĎARSKÁ CESTA

Na rozvoj nového dôchodkového systému treba tiež aplikovať piaty princíp. Je treba dôkladne pripraviť legislatívnu stránku s tým, aby existoval dostatok času na rozvoj decentralizovaných, neštátnych poisťovní, spolu so spoľahlivým systémom štátneho dozoru. Ľudia musia mať dostatok času, aby mohli porozumieť novým možnostiam a nadobudli dostatočné množstvo informácií pred voľbou takej alternatívy, ktorá im sľubuje to, čo je pre nich najlepšie.

Tí, ktorí poznajú dôchodkové systémy iných krajín, vedia, že tento návrh sa celkom nezhoduje so žiadnym príkladom

zo zahraničia. V istom zmysle sa podobá systému v USA, ale existuje tu niekoľko podstatných rozdielov. Mnoho prvkov bolo prebratých z čílskej schémy, ktorá predstavuje priekopnícku cestu v rozvoji dôchodkového systému a zároveň sa využili austrálske skúsenosti a novozélandské návrhy, ale tento navrhnutý systém nie je totožný so žiadnym z nich. Kopírovať niektoré zahraničné systémy by tiež nebolo správne, pretože treba venovať veľkú pozornosť špecifickým podmienkam Maďarska.

Uvedomujem si, že mnoho Maďarov nezdieľa systém hodnôt, na ktorý sa odvolávam a ktorý som v tomto článku stručne vysvetlil. Zastávajú iný systém hodnôt. Keďže systém sociálnej starostlivosti treba transformovať pre dobro celej maďarskej populácie a to takým spôsobom, aby vydržal dlhú dobu, našim cieľom musí byť reforma založená na najširšom

Každý má právo vybrať si, či bude žiť ako pracovitý mravec, alebo ako márnotrtná lúčna kobylka. Keď už raz človek dosiahne jeseň života, nemali by existovať nijaké rovnostárske úpravy dôchodkových príjmov zo strany všemohúceho štátu. Pracovitý mravec má právo prežiť takú starobu, na akú si v priebehu života našetril.

možnom konsenze. Preto je dôležité, aby sme poznali základ, na ktorom vytvárame kompromis. Aby sme boli pripravení zúčastniť sa tejto diskusie, musíme si objasniť systém hodnôt, na ktoré sa odvolávame vo vzťahu k sektoru sociálnej starostlivosti, a praktickú pozíciu, ktorú podľa toho zastávame.

Autor (1928) je profesorom ekonómie na Harvard University
Z anglického originálu preložil Vladislav Gális
Kresby: Die Zeit

